

פרשת ויגש

הרב שמעון קליין

הירידה למצרים

מבוא

בפרשתנו מתוודע יוסף אל אחיו, ושולח אותם להביא את יעקב מצרימה:

מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו למה אמר בןך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד: וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל אשר לך: וכלפלתי אתך שם פי עוד חמש שנים יעב פן תגרש אתה וביתך וכל אשר לך... והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ואת כל אשר ראיתם ומהרתם והורדתם את אבי הנה (בראשית מ"ה, ט"ז-ג).

הזמנה רבתי שולח יוסף ליעקב בפסוקים אלו: "רדה אלי אל תעמד", או - "ומהרתם והורדתם את אבי הנה". הזמנה דומה מקבל האב גם מפרעה².

באיזו מידה נענה יעקב? בתגובתו הראשונה הוא אינו מאמין: "ויפג לבו כי לא האמין להם" (שם, כ"ו). האחים ממשיכים בניסיונותיהם "וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר" - ועדיין לא מתיישבת דעתו. רק לאחר שרואה יעקב את העגלות ששלח יוסף, הוא מתרצה: "וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם" (בראשית מ"ה, כ"ח).

עיכובי האב לא תמו, וגם לאחר שיצא לדרך - "ויסע ושרא אל וכל אשר לו" (בראשית מ"ו, א') הוא מתעכב. יעדו הראשון היא באר שבע - עדיין לא מצרים. שם הוא זובח זבחים,

¹ פעמיים מורה להם יוסף להורידו, בשני הקשרים שונים:

בפעם הראשונה: "למה אמר בןך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמד" - אני פונה אליך מעמדת האדון לכל מצרים. בהמשך הוא מפרט את תוכניתו - ישיבת המשפחה בארץ גושן, כאשר יוסף מכלכל אותם לאורך תקופת הרעב. תוכנית זו היא הגיונית, שהרי הרעב עומד להימשך עוד חמש שנים. במעגל נוסף - בחתימת דבריו הוא מבקש מהאחים שיודיעו ליעקב על כבודו ועל כל אשר ראו עיניהם. בהקשר לכך הוא מוסיף - "ומהרתם והורדתם את אבי הנה". השאלה מתבקשת: מדוע מודעות למעמדו הרם כל כך במצרים עשויה להאיץ את בואו של האב? מה מטרתה של תוספת דברים זו? דומה שיוסף צופה שיעקב יחשוש מן הירידה למצרים - עובדה שהתבררה כנכונה. דרכו לשכנע את יעקב היא לנסוך ביטחון במעמדו של יוסף. 'כבודי רב במצרים', 'כולותיי גדולות ביותר', כפי שראיתם. ממילא - הזמנת האב אינה הרפתקה מפוקפקת, אלא תוכנית עבודה שבידי יוסף כלים לממשה.

² ויאמר פרעה אל יוסף אמר אל אחיך זאת עשו טענו את בעיניכם ולכו באו ארצה כנען: וקחו את אביכם ואת בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים ואכלו את חלב הארץ: ואתה צייתך זאת עשו קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ולנשיכם ונשאתם את אביכם ובאתם" (בראשית מ"ה, י"ז-ט).

א-להים פונה אליו במראות הלילה ומבטיחו דברים, משם נושאים אותו בניו, ורק בתום תיאור של שבעה פסוקים נשלמת המשימה - בהגיע יעקב וכל אשר לו למצרים: "ויבאו מצרימה יעקב וכל זרעו אתו: בניו ובני בניו אתו בנותיו ובנות בניו וכל זרעו הביא אתו מצרימה (שם, ו'ז). מה עוצר את יעקב? מה עובר עליו בדרכו למצרים?

בין יעקב לבין בניו

צעד ראשון בזיהוי עמדתו הפנימית של יעקב הוא במבט לאחור - אל מה שהתחולל בעקבות כתונת הפסים הטבולה בדם שהביאו בניו - אחי יוסף - אליו:

ויכירה ויאמר כתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף: ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על בנו ימים רבים: ויקמו כל בניו וכל בנותיו לנחמו וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאלה ויבך אתו אביו" (בראשית ל"ז, ל"ג-ל"ה).

יעקב מזהה את הכתונת, ומאמץ את הפרשנות הבאה: 'חיה רעה אכלתהו טרף יוסף'. תגובתו היא באבלות על בנו ימים רבים. כל בניו וכל בנותיו מנסים לנחמו, אך הוא ממאן, דוחה את הצעותיהם. מנגד, הוא 'יוצא' באמירה - 'כי ארד אל בני אבל שאולה'. רואה את עצמו כמי שיורד ומצטרף באבלותו אל בנו - אל השאול. הכרעה זו מהווה מעין בחירה שנייה שבחר - ביוסף. יעקב בחר בו בחייו, ואחיו הרגישו דחויים, והנה שוב הוא בוחר בו - הפעם לאחר מותו, וגם הפעם נדחים האחים. לא זרה היא תגובת יהודה - המנהיג הטבעי של האחים, היורד מאת אחיו, ועושה את דרכו אל מחוץ למשפחה³. עד כאן תיאור מצב המשפחה בעקבות היעלמות יוסף. שנים רבות עברו מאז, והנה, שבים כעת האחים אל אביהם ובפיהם בשורה:

ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי הוא משל בכל ארץ מצרים ויפג לבו כי לא האמין להם: וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אלהים וירא את העגלות אשר שלח יוסף לשאת אתו ותחי רוח יעקב אביהם: ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חיה אלקה ואראנו בטרם אמות: (בראשית מ"ה, כ"ו-כ"ח).

³ ראה על כך בהרחבה בעיונונו על פרשת וישב.

משמעות של פתלתלות או ערמומיות שאפיינה את התנהלותו של יעקב⁷. השם 'ישראל' ניתן לו על ידי מלאך ועל ידי א-להים, ובמובן זה הוא מביא לידי ביטוי נקודת מבט גבוהה הצופה אל עבר חייו, חושפת את המשמעות הנתונה בהם. מנקודת מבטו של המלאך, שם זה מגלם את יכולותיו נוכח א-להים ונוכח אנשים⁸, מנקודת מבטו של א-להים - שם זה מבטא את ייעודו, והוא ניתן לו בהקשר של שרשרת ייעודים שא-להים מייעדו בהם⁹.

כאמור, שני שמות אלו משמשים כשני קולות בחייו של יעקב, וכל אחד מהם לוקח אותו ל'מקום' אחר. נחזור אל האירוע ההוא, עת שבו אליו הבנים עם כתונת יוסף. באירוע ההוא נכח 'יעקב', בעקבותיו - ירד אבל אל בנו שאולה, וגם לא שעה אל בניו. והנה, כעת מבשרים לו בניו - 'עוד יוסף חי'. יעקב אינו מאמין להם. חוסר האמון נמשך גם בספרם לו את 'כל דברי יוסף'¹⁰. והנה, הוא רואה את

בעמדה אקטיבית - בלקיחה הכפולה של הבכורה ושל הברכה מעשיו. שמא יתפרש הביטוי 'ייעקבני' במשמעות של רמיסה על ידי העקב, ובדומה לקללת הנחש "הוא יְשׁוּפֵךְ רֹאשׁוֹ" במשמעות של יכתת את ראשך (רש"י שם) - על ידי העקב המתוארת בהמשך המשפט "וְאַתָּה תְּשׁוּפְנוּ עֵקֶב" בראשית ג', ט"ו).

⁷ "ויהוא עֵשָׂה בְּעֵקֶבָה לְמַעַן הָאֵבִיד אֶת עֲבָדֵי הַבְּעַל" (מלכים ב' י', ט"ו). רש"י שם: "בעקבה - במרמה", וכן "כי כל אֶחָ עֵקֶב וְעָקֵב וְכָל רַע רָכִיל יִהְיֶה" (ירמיהו ט', ג'). רד"ק שם: "ענין התרמית והערמה כמו 'ייעקבני זה פעמים'".

⁸ אלו הם דברי המלאך: "וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה שָּׂמְךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב: וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֹאמֶר עוֹד שָׂמְךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שְׂרִית עִם אֱלֹהִים וְעִם אַנְשִׁים וְתוֹכֵל" (בראשית ל"ב, כ"ד-כ"ט). יעקב הולך בדרכו לחזור מחרן אל ארץ כנען, והנה איש נאבק עמו. האיש מתברר כמלאך א-להים (כך עולה מן ההמשך "כי שרית עם א-להים ועם אנשים ותוכל", וכך הוא בספר הושע בו הוא מתואר כמלאך: "וַיִּשֶׁר אֶל מְלֶאכֶה וְכָל בָּקָה וַיִּתְחַנֵּן לוֹ בַּיֵּת אֶל מִצְרָאֵנוּ וְשָׁם יִדְבַר עִמָּנוּ" (שם ל"ב, ה')). בלשון החכמים במדרש הוא - זהו שרו של עשיו (במדרשים רבים לדוגמה בראשית רבה ע"ז, ג'). בניגוד לעקיבה או להערמה של יעקב, כאן קיימת נוכחות רוחנית של יעקב הנלחם ומנצח ('שרית' במשמעות של מאבק, או במשמעות של שררה). בניגוד לשם 'יעקב', שניתן לו על ידי אביו, כעת השם ניתן לו על ידי מלאך הא-להים.

⁹ "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶל יַעֲקֹב עוֹד בְּבָאוּ מִפְּנֵי אָרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ: וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים שָׂמְךָ יַעֲקֹב לֹא יִקְרָא שָׂמְךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שָׂמְךָ וַיִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יִשְׂרָאֵל: וַיֹּאמֶר לוֹ אֱלֹהִים אֲנִי אֵל שְׂדֵי פְרָה וְרֶבֶה גוֹי וְקַהֵל גוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּךָ וּמְלָכִים מִחֲלָצֶיךָ יֵצְאוּ: וְאַתָּה הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלְיִצְחָק לְךָ אֶתְנַנֶּה וְלִרְעֵךְ אֶחְרִיק אֶתְּנֶה אֶת הָאָרֶץ: (בראשית ל"ה, ט"ו-ב'). בפסוקים אלו מייעד א-להים את יעקב. תחילה הוא מברך אותו, קוראו בשם ישראל, גוי וקהל גויים יהיו ממך, מלכים מחלצייך יצאו ולבסוף מבטיחו את הארץ - כמקום בו יוגשם הייעוד.

¹⁰ הביטוי 'כל דברי יוסף' מצביע על כך שלא העלימו דבר מדבריו של יוסף אליהם. החלק הראשון של דבריו מתייחס לסיפור מכירתו ולחלקם בו: "וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל אָחָיו גִּשׁוּ נָא אֵלַי וַיְגִשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי יוֹסֵף אֲחֵיכֶם אֲשֶׁר מִכְרַתֶּם אֹתִי מִצְרַיִמָּה: וְעַתָּה אֵל תַּעֲצְבוּ וְאֵל יִחַס בְּעֵינֵיכֶם כִּי מִכְרַתֶּם אֹתִי הֲנֵה כִּי לְמַחֲיָה שְׁלַחְנִי אֱלֹהִים לְפָנֵיכֶם... וְעַתָּה לֹא אֶתֶם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֲנֵה כִּי אֶאֱלֹהִים וַיְשִׁימֵנִי לְאֵב לְפָרְעָה וּלְאֹדוֹן לְכָל בֵּיתוֹ וַיִּמְשַׁל בְּכָל אָרֶץ מִצְרָיִם"

ראשית, מתארים האחים את העובדה הבסיסית: 'עוד יוסף חי וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים'. יעקב - אינו מאמין. פעימות ליבו פוסקות מלכת - 'כי לא האמין להם'⁴. יכול היה המקרא לומר 'כי לא האמין', ואז היה המוקד בשמועה הקשה לעיכול. התוספת - 'להם' מקפלת בתוכה סיפור אחר - על חוסר האמון השורר בין האב לבין בניו⁵.

בין 'יעקב' לבין 'ישראל'

ניסיון השכנוע של הבנים ממשוך: תחילה הם מספרים לו את 'כל דברי יוסף', אך צעד זה כשלעצמו אינו מספיק. רק לאחר שרואה יעקב את העגלות ששלח יוסף כדי לשאת אותו בהם הוא נענה: "וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם". תחת הפוגת הלב, שכמעט קטעה את פתיל חייו, שבה הרוח ומפיחה בו חיים. ובתגובה נוספת: "וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל רַב עוֹד יוֹסֵף בְּנֵי חַי אֱלֹהֵי וְאֶרְאֶנּוּ בְּטָרֶם אָמוֹת" - במילים אלו הוא מתפעל מן הבשורה, וגם רוקם תוכנית - לרדת מצרימה. מעניין הוא ההבדל בין שני הניסוחים. בראשון - 'יעקב' הוא המגיב, בשני - 'ישראל'. גם אופי התגובה שונה. בראשונה - פעימת חיים. בשנייה - אבחנה והחלטה מעשית בצידה. שתי תגובות מתוארות בכתוב, וכל אחת מהן מבטאת קול אחר שהיה בו - האחד כ'יעקב' והשני כ'ישראל'.

כמה מילים על היחס שבין שני שמות אלו: השם 'יעקב' ניתן לו על ידי אביו, ובמובן זה הוא מהווה ביטוי לנקודת מבט אנושית. שם זה מספר על אחיזתו בעקב אחיו, כמי שעוקב ומגיב לתנועותיו⁶. במובן רחב יותר הוא עשוי לקבל

---

⁴ אבן עזרא: "ויפג לבו מגזרת אל תתני פוגת לך (איכה ב', ח'), והטעם שעמד לבו ודמם, כטעם וימת לבו (ש"א כ"ה, ל"ז), כי לא האמין".

⁵ אם יעקב אינו מאמין, מדוע הוא מגיב תגובה קשה, הרי שום דבר לא השתנה? דומה שבמילותיהם 'לקחו' אותו האחים חצי דרך. עוררו את אהבת האב ואת געגועיו אל הבן, אך לא עוררו אמון מספיק שאכן הוא חי. לפיכך נותר יעקב בין שמים לארץ, בין תקווה לבין ייאוש, בתחושת חוסר נוראה (פירוש מעין זה נמצא באברבנאל).

⁶ השם 'יעקב' ניתן לו בלידתו: וַיִּמְלְאוּ יְמֵיהָ לְלֶדֶת וְהָיָה תוֹמֵם בְּבֶטְנָה: וַיֵּצֵא הָרֹאשׁוֹן אֲדָמוֹנִי כְּלוֹ כְּאֹדְרֵת שֶׁעַר וַיִּקְרָאוּ שְׁמוֹ עֵשׂוֹ: וְאַחֲרָי כֵן יֵצֵא אָחָיו וַיְדוּ אֶחְזֵת בְּעֵקֶב עֵשׂוֹ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיִּצְחָק בֵּן שָׁנָה בְּלֶדֶת אֶתֶם" (בראשית כ"ה, כ"ה-כ"ו). בפסוקים אלו מתוארת לידת התאומים. הראשון יוצא אדמוני כולו כאדרת שער, והשם ניתן לו על ידי אביו ואמו. הסכמתם על שמו משקפת את העובדה שהשם שנבחר הוא שם מתבקש - עשיו העשוי וגמור (חזקוני בראשית פרק כה: "אדם נגמר כולו היה עשוי שעיר"). 'אחרי כן יצא אחיו' - כמי שמיוחס אל הראשון, וידו אוזחת בעקב עשיו-עוקב ומגיב לתנועותיו של עשיו. עקיבה זו היא תנועת חיים ראשונית עבור ליעקב. לימים, ינסח עשיו את משמעות שמו של יעקב כך: "וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְעֻמִּים אֶת בְּלָרְתִי לָקַח וְהֵנָּה עַתָּה לָקַח בְּרַכְתִּי... " (בראשית כ"ז, ל"ו). יעקב התייצב בעמדת העקיבה פעמיים נוספות, ובחר 'לנשוף בעורפו' של עשיו. לא רק כאחוז, אלא

בפסוקים אלו מתוארת שורת פעולות: נסיעה לבאר שבע, זביחת זבחים, דברי עידוד של א-להים במראות הלילה, ולאחר מכן נוסעים מצריימה - יעקב, כל זרעו ורכושו. מה הצורך בתיאורים אלה? מה היה חסר אילו הביא הכתוב את תחילתו של הפסוק הראשון 'ויסע ישראל וכל אשר לו', מדלג, ועובר לתאר את בואם מצריימה? בשורות הבאות נקרא בפסוקים בהקשבה, נבקש לפענח את המתרחש בהם, תוך התייחסות לזהות הכפולה הנוכחת בהן - 'יעקב' ו'ישראל'.

"ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק" - בהתאם לתוכנית, 'ישראל' הוא הנוסע, בהקשר לייעודו. תחנתו הראשונה היא באר שבע. מדוע הוא אינו יורד ישירות אל מצרים? מדוע הוא זובח זבחים? דומה שהתשובה נמצאת בשיוך הזביחה 'לא-להי אביו יצחק'. יצחק צווה על ידי א-להים שלא לצאת מן הארץ; כעת עומד יעקב לצאת ממנה, ואולי משמש הזבח כבקשת רשות לצעד זה - מא-להי אביו יצחק¹². במילים אלו נפתח מסעו של 'ישראל' בדרך אל יוסף. הלשון "ויסע" בגוף יחיד מייחסת לו דומיננטיות, כאשר כל הסובבים אותו טפלים אליו. בהיבט זה הוא מתייצב בעמדה של הובלה - לכל אשר לו.

"ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה" - 'ישראל' הוא היוצא לדרך, וא-להים פונה אליו. "במראת הלילה" - אולי בהקשר ל'לילה' העומד לפתחו של מי שיורד אל הגלות הארוכה. "ויאמר יעקב יעקב ויאמר הגני" - א-להים פונה אל 'ישראל' והנה הוא מכנה אותו בשם 'יעקב'. מהו פשר מעבר זה? מדוע א-להים אינו מדבר ישירות אל 'יעקב'? פנייה אל 'ישראל' מצביעה על כך שבעמדה הנפשית של 'יעקב' אין כעת עם מי לדבר. יעקב מבטא את המימד האישי, את נפתולי המציאות, את האבלות, את עמדת חוסר האמון בה הוא שרוי, ובשל כל אלה הוא אינו כתובת לפניית א-להים אליו. לעומת זאת - השם 'ישראל' מבטא את הייעוד, את הדבקות בחזון ואת הכוח לחולל שינויים.

12 "ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם ויילך יצחק אל אבימלך מלך פלשתים גררה: וירא אליו ה' ויאמר אל תרד מצריימה שכן בארץ אשר אמר אליך: גור בארץ הזאת ואהיה עמך ואברכך כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקמתי את השבעה אשר נשבעתי לאברהם אביך: והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל הארצות האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ" (בראשית ל"ו, א-ד).

ובמדרש: "ויסע ישראל וכל אשר לו. שכל ביתו היה ברשותו: ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. אמר: אבי יצחק ביקש לרדת למצרים ועכבו הקדוש ברוך הוא, והיאך אני יורד בלי דברו? לכן נאמר 'לא-להי אביו יצחק', שיודיעני אם ירד אם לא. ונראין הדברים, שהרי ענה דבר הקדוש מעין מחשבתו זאת" (שכל טוב בראשית פרשת ויגש מ"ו, א). בקשת רשות זו מתאימה ל'ישראל', שהרי הנושא שבה הוא דרך מימוש של יצחק את החזון - בהישארות בארץ, ומנגד - דרך מימוש של החזון על ידי יעקב כעת.

העגלות ששלח יוסף, ורוחו מתעוררת לתחייה. במקביל, מתעורר בו קול נוסף - ישראל. קול זה מבטא את ייעודו, והוא מניע אותו לתרגם את ההכרה החדשה לתוכנית מעשית - הליכה אליו, לראותו בטרם ימות¹¹. לעומת זאת, אין אנו מוצאים תרגום לתוכנית מעשית, במגרש החיים הטבעי של 'יעקב'.

ישראל נוסע למצרים

כאמור, שני 'קולות' הם בנפשו של האיש, ובפסוקים הבאים תיבחן השאלה - מה עובר עליו כ'יעקב', ובהתאמה - מה עובר עליו כ'ישראל'?

ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא בארה שבע ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק: ויאמר אלהים לישראל במראת הלילה ויאמר יעקב יעקב ויאמר הגני: ויאמר אנכי האל אלהי אביך אל תירא מרדה מצריימה כי לגוי גדול אשימך שם: אנכי ארד עמך מצריימה ואנכי אעלה גם עלה ויוסף ישית ידו על עיניך: ויקם יעקב מבאר שבע וישאו בני ישראל את יעקב אביהם ואת טפם ואת נשיהם בעגלות אשר שלח פרעה לשאת אתו: ויקחו את מקניהם ואת רכושם אשר רכשו בארץ כנען ויבאו מצריימה יעקב וכל זרעו אתו: בניו ובני בניו אתו ובנותיו ובנות בניו וכל זרעו הביא אתו מצריימה (בראשית מ"א, א-ז).

(שם מ"ה, ד-ח). קשה לקבל את הניסוח לפיו האחים דיווחו על 'כל דבריו' אך נמנעו מלהזכיר עובדה משמעותית כל כך בדבריו. אם כן, משמעות הדברים היא שבמעמד זה גילו האחים לאביהם את הסוד הכמוס - את דבר חלקם במה שאירע ליוסף. עובדה זו היא פלאית בכמה מובנים: איך ייתכן שעובדה כה משמעותית - פגיעתם ביוסף אחיהם וההסתרה מאביהם במשך שנים רבות כל כך - אינה זוכה להתייחסות מצידו, והוא אינו עורך עימהם בירור על כך, לא ממצה את הדין (גם אם נערך בירור, שתיקת המקרא מתיאורו מצביעה על כך שהוא אינו משמעותי). שאלה נוספת: ניתן היה לצפות שההיחשפות של יעקב אל הסוד הגדול שנשמר בלב האחים במשך שנים רבות, תגרום לו להאמין שאכן כנים דבריהם ואכן - 'עוד יוסף חי'. גם במובן זה הידיעה אינה מחוללת דבר. יעקב אינו מתייחס לחטאם של האחים, וגם לאחר שנחשף אליו - הוא אינו מזדרז להאמין להם. שתי תגובות אלו משקפות מציאות נפשית ורוחנית מורכבת בבית יעקב, ללא שקיפות ואולי ללא יכולת להציף ולטפל בדברים בכנות, בשל המורכבות הגדולה והצלקות בלבבות בני הבית.

11 אהבתו ליוסף מתוארת בבסיסה כאהבת 'ישראל' אליו - כמי שמייעד אותו לגדולות, לא כאהבת 'יעקב': "וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו ועשה לו ועשה לו פתנת פסים" (בראשית ל"ז, ג). גם שליחתו האחרונה אל האחים הייתה על ידי 'ישראל', לא על ידי 'יעקב': ויאמר ישראל אל יוסף הלא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו הגני: ויאמר לו לך נא ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן והשבני דבר וישלחהו מעמק חברון ויבא שכם" (שם, י"ב-ד).

אל זהות זו פונה א-להים, והיא משמשת כמתווכת בפנייתו אל 'יעקב'.

פעמיים קורא לו א-להים: "יעקב יעקב" - מה משוקע בכפילות זו? קריאה ראשונה בשמו של אדם ממקדת את תשומת ליבו בקורא. קריאה שנייה, אל מי שכבר ממוקד בעניין, מפלחת אל תוך עולמו, אל מחוזות נוספים, פנימיים יותר, ומזמינה את 'נוכחותו'. במקרה שלנו - קריאה כפולה זו של א-להים אליו, מנכיחה אותו כ'יעקב' ומעצימה את הווייתו¹³.

"וַיֹּאמֶר אֲנֹכִי הֲאֵל אֱלֹהֵי אַבְיָה אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרַיִמָּה כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם" - כעת ממשיך הדיבור אל 'יעקב', וא-להים מזדהה בו כ'א-להי אביו'. קודם לכן זבח 'ישראל' לא-להי אביו יצחק - על בסיס 'יעודו של 'יצחק' כמי שאינו עוזב את ארץ כנען. כעת נשמטה המילה 'יצחק', ודומה שהשמטה העמידה מוקד חדש. הנושא כעת הוא המשפחה, והדיבור הוא אל 'יעקב' ביחס לאביו שגידל אותו והוא כבן ממשיך את דרכו¹⁴. "אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרַיִמָּה" - יעקב ירא, וא-להים מפייס אותו. הסיבה שבגללה אין לך לירא - "כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם" - במצרים. יעקב חושש מפני הירידה למצרים כאבי המשפחה במימדיה האנושיים, הוא חושש מהחלשות ואולי מהתפרקות המשפחה. א-להים משיב לו בהעצמה אישית (בקריאה הכפולה אליו 'יעקב יעקב'), בהעצמת הקשר שלו אל אביו - אל שושלת המשפחה, ולבסוף בהבטחה - 'לְגוֹי גָדוֹל אֲשִׁימְךָ שָׁם' - בקיום הפיזי שילך ויצמח. עוד ממשיך א-להים ומעצים את יעקב: "אֲנֹכִי אֲרַד עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה וְאֲנִי אֶעֱלֶךָ גַּם עִלָּה" - קודם לכן תואר ישראל כ'נוסע'. יעקב לעומתו - 'יורד' - למטה, ועלול גם ללכת לאיבוד. לכך עונה א-להים בהבטחה לרדת עמו אל המקומות הנמוכים בהם יהיה שרוי, ומשם להעלותו גם עלה. "וַיֹּסֶף יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר עַל עֵינָיִךְ" - עד הרגע האחרון ילווה יוסף את יעקב, ובכך יובטח בטחונו האישי של האב¹⁵.

וישאו בני ישראל את יעקב

"וַיִּקְרָא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שְׁבַע" - בעקבות העצמתו של יעקב (הקריאה הכפולה וההבטחה) הוא קם, עם הכוח שספג מדברי א-להים אליו - בבאר שבע. "וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת יַעֲקֹב אֲבִיהֶם" - בדומה ל'ישראל' גם בניו - 'בני ישראל' נושאים את עצמם, ואינם נתמכים. תיאור זה מחזיר את הקורא לאחור, אל 'בני ישראל' הנפרדים מיוסף, ועושים את דרכם להביא את אביהם: "וַיַּעֲשׂוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ לָהֶם יוֹסֵף עֲגָלוֹת עַל פִּי פְרִעָה וַיִּתְּנוּ לָהֶם צֹדֵה לְדֶרֶךְ" (שם מ"ה, כא) - לא 'בני יעקב' קיבלו על עצמם את השליחות להביא את אביהם, כי אם 'בני ישראל'¹⁶ - כממשיכי החזון והיעוד של המשפחה. כעת, הם פועלים בשליחות יוסף על מנת לאחד מחדש את המשפחה, ובמובן זה הם מצטרפים למאמץ התמיכה והחיזוק של יעקב - הדואג כל כך מצעד זה. "וְאֵת טַפָּם וְאֵת נְשֵׂיהֶם בְּעֲגָלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח פְּרִעָה לְשֵׂאת אֹתָם" - בניו של ישראל נושאים את 'טפם' - שלהם, ואת נשותיהם, בעגלות שנשלחו על ידי פרעה לשאת 'אותו' - את יעקב. מיוחד הוא ייחוסם של כלל העגלות ליעקב, למרות שעבורו מספיקה עגלה אחת. ייחוס זה במקורו הוא של פרעה, הרוכש כבוד ליעקב - כאביו של יוסף. כעת, מצרפים האחים עובדה זו במסגרת המכוונות שהייתה להם להעצים את יעקב, ובעקבותיו את המשפחה כולה.

"וַיִּקְחוּ אֶת מִקְנֵיהֶם וְאֵת רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן" - מדוע יש צורך בפירוט זה? דומה שהנושא הוא - מעגל העצמתו של יעקב, שהולך ומתרחב, וכעת הוא כולל גם את המקנה ואת רכוש המשפחה. לאחר מכן מסוכמת התוצאה - "וַיָּבֵאוּ מִצְרַיִמָּה יַעֲקֹב וְכָל זָרְעוֹ אֹתָם" - יעקב מתייצב כעת במרכז, והמשפחה כולה באה מצרימה - הוא וזרעו איתו.

בפסוקים הבאים - מעין סיכום לתהליך שתואר עד כה.

ואלה שמות בני ישראל

וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִמָּה יַעֲקֹב וּבְנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן: וּבְנֵי רְאוּבֵן חֲנוּךְ וּפְלוּא וְחֶצְרֹן וְכַרְמִי... אֵלֶּה בְנֵי לָאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב בְּפָדֵן אַרְבָּם...

¹⁶ כ'בני יעקב', הירידה עשויה להיות קשה להם גם מבחינת הארץ הזרה, גם מבחינת יוסף - שעלול עדיין לנקום בהם בשלב כלשהו. כ'בני ישראל', הם מבינים את הסיטואציה ההיסטורית בה הם נתונים, את הפוטנציאל שבחיבור המחודש של המשפחה, ואת היכולת לחולל שינוי.

¹³ שמא ניתן לחזור לאחור, ולומר שגילוי א-להים אליו 'במראות הלילה' דווקא נובע מעמדו כ'יעקב'. הזמן המתאים לדיבור א-להי עם הוויית 'יעקב' הטבעית שצפה כעת הוא הלילה, בדומה להתגלות הראשונה בבית אל (בראשית כ"ח, "א-ט"ז). 'מראות הלילה' הן ביטוי למפגש רך, טבעי יותר עם דבר ה' - כמו בחלום, לעומת דיבור לאור יום שהוא בעל מהות ניסית.

¹⁴ עדיין ניתן לדבר על זיקה לעובדה שיצחק צווה שלא לרדת מן הארץ, וכמו לומר - אמנם אתה יורד למצרים, אך א-להים ממשיך להתגלות אליך במידתו של אביך. התגלות שכזו היא ביטוי לקשר ולהמשכיות שאינם תלויים במידה כזו או אחרת.

¹⁵ מילים אלו מכילות דאגה אישית ליעקב. קריאה לעומק רגשותיו, לדאגה העמוקה בה הוא נתון, והרגעה - 'אל תפחד, יוסף יהיה אתך עד הרגע האחרון'. כדאגת אב לבנו דואג א-להים ליעקב במילים אלו.

זה מהווה סיכום תהליך הכנת המשפחה לקראת האתגר הגדול העומד לפתחה - לרדת למצרים, להיבנות בה, ולהיערך להתמודדות עם מציאות חיים מורכבת של עם הנתון במצרים, והוא נתבע לתת מענה לשאלות הקיום שלו, בתחומי החיים השונים.

סיפור סיכום זה נבחר לשמש כסיפור הפתיחה לספר שמות.

מבוא לספר שמות

ואֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם
אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ:

רְאוּבֵן שְׁמֵעוֹן לֵוִי וַיהוּדָה: יִשְׁשָׁכָר זְבוּלֹן וּבִנְיָמִן: דָּן
וְנַפְתָּלִי גָד וְאָשֶׁר: וַיְהִי כָל נֶפֶשׁ יִצְחָק יַעֲקֹב
שִׁבְעִים נֶפֶשׁ וַיֹּסֶף הָיָה בְּמִצְרַיִם
(שמות א', א'-ד').

במילים אלו נפתח ספר שמות, וכמו מצביע לאחור אל סיפור מלפני שנים רבות - עת היוודע יוסף לאחיו, עת ירדה המשפחה למצרים. והנה, חוזרת התורה אל האירוע המכונן ההוא, בו - 'הכל החל', וכעת הוא משמש כנקודת ציון ראשונה לסיפור חדש - הולדת עם, המתוארת בספר שמות.

כבר בפסוק הראשון ניתן להבחין בשני הקולות - שני הסיפורים: "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם", ומנגד - "אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ".¹⁹ ומה ביניהם? בראשון מתוארים 'בני ישראל' כיחידת זהות, והם באים מצרימה. בשני מתוארת המשפחה בחלקיה השונים: בני יעקב המצטרפים אל יעקב ('עם יעקב'), ו'ביתו' של כל אחד מן הבנים - המצטרף אליו ('איש וביתו באו'); בראשון הם 'באים' בלשון הווה, כאירוע מתמשך שטרם הסתיים, כשהקשר הוא בפרספקטיבה רחבה ובהקשר היסטורי. בשני מתואר אירוע מסוים שהתרחש בעבר.²⁰

בסיכום בלבד. בנוסף - תארה הוא 'אשת יעקב' בניגוד לתארה של לאה שהוא 'לָאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב'. שני יתרונות אלו הם ביטוי למעמדה המיוחד בתוך המשפחה.

¹⁹ כלומר: עם יעקב - ראה בהערה הבאה.

²⁰ גם הדקויות משתקפות בסיפור זה. היה מתבקש לכתוב 'עם יעקב איש וביתו באו', ומשמעותו - יעקב בא למצרים, והם טפלים אליו, הולכים עמו - איש וביתו. התיאור הוא 'את יעקב'. ההבדל שבין ניסוח בלשון 'עם' לבין ניסוח בלשון 'את', דומה להבדל שבין הניסוחים - 'עמו' או 'איתו': 'עמו' מציין שותפות בלב, 'איתו' מציין הליכה סמוכה, כל אחד במקומו, ללא שותפות הלבבות.

יעקב בעמדת חולשה בפרשייה זו, ובנוסף - הוא במקום אחד ובניו במקום אחר. אינם באמת 'עמו'. בסופו של תהליך מסכם הכתוב "וַיָּבֹאוּ מִצְרָיִם יַעֲקֹב וְכָל זָרְעוֹ אִתּוֹ" (שם מ"ו, ו'), ומעבר לעובדה שתיאורם הוא 'איתו', לא 'עמו', ניתן להבין שסיכומו של התהליך שבמהלכו מתחזק יעקב, לא הושלם לגמרי, ועדיין נותרו סימניו של הפער בין האב לבין הבנים. עוד ביחס להבדל שבין 'עמו' לבין 'איתו' - ראה עיוננו בפרשת וישב בפרק 'מורם בין האחים'.

וּבְנֵי גַד צַפִּיּוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי... אֵלֶּה בְנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר נָתַן
לָבֶן לְלָאָה בְּתוֹ וַתֵּלֶד אֶת אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה
נֶפֶשׁ:

בְּנֵי רַחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן: וַיִּנְלַד לְיוֹסֵף
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה לוֹ אֶסְנַת בַּת פּוּטִי פֶרַע
כֹּהֵן אֵן אֶת מְנַשֶּׁה וְאֶת אֶפְרַיִם... אֵלֶּה בְנֵי רַחֵל
אֲשֶׁר יָלַד לְיַעֲקֹב כָּל נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר:

וּבְנֵי דָן חֲשִׁים: וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצֵאל וְגוֹנִי וַיִּצָּר
וְשֵׁלֶם: אֵלֶּה בְנֵי בְלָהָה אֲשֶׁר נָתַן לָבֶן לְרַחֵל בְּתוֹ
וַתֵּלֶד אֶת אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל נֶפֶשׁ שִׁבְעָה:

כָּל הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרָיִם יִצְאִי יִרְכוּ מִלְבָּד
נָשִׂי בְנֵי יַעֲקֹב כָּל נֶפֶשׁ שְׁשִׁים וְשֵׁשׁ: וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר
יָלַד לוֹ בְּמִצְרַיִם נֶפֶשׁ שְׁנַיִם כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב
הַבָּאָה מִצְרָיִם שִׁבְעִים (שם ח'-כ"ז).

בפרשייה זו, מציין הכתוב את שמות הבאים מצרימה ואת מספרם. "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם" - זוהי הכותרת לפרשייה, והקשרה הוא 'ישראל' - בזהות ובייעוד גם יחד. מכאן ואילך - פירוט, והייחוס בו יהיה 'יעקב', לא 'ישראל'. מי הם 'בני ישראל' המתוארים בכותרת? האם הכוונה היא לשנים עשר בניו של ישראל, כפי שתוארו קודם לכן בנושאם את יעקב אביהם (פסוק ה')? לא ניתן לומר כן, שהרי פירוטם כעת הוא "יַעֲקֹב וּבְנָיו"! על כורחנו, השם 'בני ישראל' הוא כינוי למשפחה עצמה. בדומה למושג 'בני ישראל' המציין את העם כיחידת זהות, כעת, עוד בטרם קיומו של עם, משמש הביטוי כשם למשפחת בני ישראל'. במובן זה, צמיחתו של כינוי חדש למשפחה הוא שיקוף לתהליך הצמיחה המתרחש בפרשייה זו.¹⁷

את מה משרת דבר קיומה של פרשייה זו? מהו הערך בציון שמות הבאים מצרימה? דומה משתקף כאן התהליך שהתחולל בפסוקים הקודמים. כאמור, 'ישראל' נסע, אך 'יעקב' ירא, לא היה בטוח ביכולתו להוביל את משפחתו למצרים ולהתקיים בה בצורה נאותה. על רקע זה הועצם 'יעקב', גם זכתה רקמת החיים המשפחתית ל'אתחולל מחדש'. תשתית המשפחה הבנויה משתקפת כעת בפסוקים אלו: פתיחה בתמונה הגדולה של המשפחה: "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם" - תמונת הייעוד והחזון, ומיד 'ירידה' אל המציאות, אל השם 'יעקב' בו יעשה שימוש מכאן ואילך. תחילה בתיאור האב ובניו ('יעקב ובניו'), במעגל שני - לבני יעקב יש בנים, וגם אותם מונים ('ובני ראובן חנוך...'). במעגל נוסף - מעגל האמהות, הכולל את לאה, זלפה, רחל ובלהה - אם אם ושפחתה, בשיקוף נאמן למבנה המשפחה וההיררכיה הנתונה בה.¹⁸ כאמור, תיאור

¹⁷ זהו גם ביטוי לזיקה המתקיימת בין שני המעגלים. כאשר 'יעקב' משפר עמדה, מתחולל דבר גם במגרש הייעוד של 'ישראל'.

¹⁸ הניסוחים המשתנים ביחס לאמהות השונות מצביעים על מקומה היחודי של כל אחת מהן במשפחה. לדוגמה: רחל מתוארת בפתיחה לציון צאצאיה "בְּנֵי רַחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן", ושוב היא מתוארת בסיכום "אֵלֶּה בְנֵי רַחֵל אֲשֶׁר יָלַד לְיַעֲקֹב כָּל נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר". בניגוד לשאר הנשים, המתוארות

שני סיפורים הם, המשמשים כעד לקיומם של שני מגרשים. האחד - שייך אל התמונה הגדולה, ההיסטורית, של 'בני ישראל', והוא משקיף אל הירידה למצרים בהקשריה הגדולים. ביניהם ניתן למנות את ברית בין הבתרים²¹, את התכנית ה-אלהית שבמכירת יוסף (שם נ', כ'), את נבואת העתיד המפורשת בדיבור א-להים אל 'ישראל' עם ירידתו למצרים: "וַיֹּאמֶר אֲנִי הָאֵל אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֵל תִּירָא מִרְדָּה מִצְרַיִם כִּי לְגוֹי גָדוֹל אֲשַׁמְךָ שָׁם" (בראשית מ"ו, ג'), ועד ההתבוננות בעקבות הפתיחה לספר שמות - "וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיִם" - כפתיחה לתהליך היסטורי הרווי במשמעויות עומק רבות. דבר קיומו של מגרש זה מתבקש - ובמידה רבה תכניו הם - 'גופי תורה'.

חידוש מרענן הוא - דבר קיומו של מגרש נוסף - מגרש חייו האישיים של יעקב, הזוכה לתשומת לב רבה בפסוקי התורה. הקשרו בפרשייתנו - כאשר יעקב נקרא לרדת למצרים, ומתעוררת בו יראה קיומית. חולשה דומה אופפת את 'בני יעקב' שאינם משמשים כגורם מוביל בפרשייה זו²². חולשות אלו הן חלק מן החיים, והתורה אינה מדלגת עליהן. בשיח סמוי - חושף המקרא ומראה את התהליך העובר על יעקב ועל בניו, את ההעצמה המסוכמת בתיאור 'שמות בני ישראל' כשהיא משקעת בתוכה את המבנה הפנימי בו בנויה כעת המשפחה.

והנה - זכתה פרשיית סיכום זו, והיא משמשת כפתיחה לספר שמות. שני המגרשים מוצבים שוב בפתחה, ומעתה הם משמשים כמבוא לפרק שנושאו הוא - תהליך היווצרותו של עם ישראל. במעגל רחב יותר - משמש פרק זה כפתיחה לספר שבמרכזו - עם ישראל. במתח שבין הייעוד והחזון, בין המציאות ועומקיה, מתקיים בית גידולו של העם²³.

21 "וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יְדַע תְּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעָנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה: וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבָדוּ דָן אֲנִי וְאַחֲרָי כֵּן יֵצְאוּ בְרַכְשׁ גָּדוֹל" (בראשית ט"ו, "ג-ד").

22 'בני ישראל' הם המביאים את העגלות והם הנושאים עליהן את ישראל את המשפחה ואת רכושיה.

23 תהליך יצירתו של עם ישראל מתואר בפרק הראשון תוך שימוש בשתי הלשונות: 'בני ישראל', ומנגד 'עם'. המחשה: בפתחה זוהי משפחה הבאה למצרים - לאחר מכן פרעה המדבר על עם - 'הנה עם בני ישראל' (שם, ט') ועד לתיאור: "וַיִּרְבֵּ הָעָם וַיַּעֲצֵמוּ מְאֹד" (שם, כ'). עוד יש לציין שעצם פתיחתו של ספר שמות בציון שמות האנשים הבאים מצרימה אינה מובנת מאליה. פתיחה זו לספר שהנושא שבו הוא הקמת עם ישראל ודרכו המיוחדת - מצביעה על בניין הנשען על המציאות. ברקע עומדת השאלה: איך מתייחסים אל המושג 'כלל'? ניתן היה לחשוב על הגשמת מושג מופשט במסגרת חברה אנושית, אך התורה בחרה לתאר את תהליך היצירה מנקודת מוצא המתייחסת לשמות האנשים - אדם ועוד אדם שמהם מורכבת לבסוף התמונה הגדולה.

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב שמעון קליין, תשע"ה
עורך: מתנאל בן אבי
בית המדרש הווירטואלי
מיסודו של
The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash
האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il>
האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>
משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5
דוא"ל: office@etzion.org.il